

INTRODUCCIÓ

FRANCESC FÀBREGUES i ORIOL FARRÉS

Coordinadors de l'Anuari Internacional CIDOB

L'any 2023 ha estat revelador del trànsit cap a un nou ordre mundial, que encara no s'acaba de materialitzar, però del qual tenim multitud d'indicis manifestes. Quan semblava que, per fi, deixàvem enrere la crisi sanitària derivada de la COVID-19, la invasió russa d'Ucraïna a finals de febrer de 2022 va encetar un nou període de crisi diplomàtica, de seguretat i d'ordre mundial, que rebel·la una fractura creixent entre, d'una banda, els estats desenvolupats de l'òrbita dels Estats Units i d'Europa i, de l'altra, el denominat Sud Global, els paladins del qual són Rússia i la Xina, països que, malgrat els seus matisos i diferències, coincideixen en la seva disconformitat amb el sistema internacional actual. La seva mirada xoca frontalment amb els interessos dels Estats Units, que han abandonat la doctrina d'acostament amb Beijing per promoure una política molt més de confrontació, reforçant les seves aliances de seguretat amb els seus aliats de l'Indopacífic i vinculant-se cada cop més amb els seus aliats a Europa. Els EUA observen amb preocupació la influència xinesa a l'Àfrica o l'Amèrica Llatina, on Beijing és una alternativa real, de present i sense grans condicions, a les propostes de cooperació i desenvolupament estatunidencs i europees. En aquest context, les anomenades potències mitjanes –per l'abast i la projecció regional que presenten– es debaten entre atendre les demandes de les dues grans potències mundials i, alhora, mantenir la seva pròpia autonomia.

En aquest context, i com cada any, aquesta edició de l'*Anuari* es vertebrava al voltant de tres grans capítols que exposarem a continuació i que, amb la pretensió d'oferir una anàlisi minuciosa, però també de complementarietat, aporten les claus per interpretar l'agenda internacional.

Els límits del planeta: de la crisi futura a l'ebullició global

El canvi climàtic és ja un risc present i alarmanant i, atès que se solapa amb les múltiples crisis –que enuncia el president del CIDOB,

Antoni Segura, a l'article introductori d'aquesta edició–, situa el planeta en una situació límit. Aquest 2023 el secretari general de les Nacions Unides ha declarat que el planeta s'endinsa en una nova fase, que ha denominat *ebullició global*, caracteritzada per la proliferació de fenòmens extrems ocasionats per l'augment de la temperatura generalitzada i les alteracions del cicle de l'aigua, que alternen sequeres i pluges torrencials. Diversos experts han suggerit denominar al període actual l'*antropocè*, una era marcada per l'acció dels humans sobre el planeta. Com veurem al seu article, el professor emèrit i membre del grup de treball sobre Energia i Recursos de la Universitat de Berkeley, **Richard B. Noorgard**, discrepa d'aquest terme i suggereix com a alternativa emprar el mot *econocè*, ja que per ell, la crisi climàtica no és atribuïble a la humanitat en si mateixa, sinó al model econòmic i productiu del qual ens hem dotat i les conseqüències del qual, summament complexes, només compremem de manera parcial degut, precisament, a la parcel·lació de la ciència actual i a la creença enganyosa en el «progrés permanent». En línies similars s'expressa **Roberto Talenti**, un dels joves investigadors menors de 30 anys seleccionats per a aquesta edició, quan aborda la paradoxa d'un «creixement sostenible» en un món amb recursos limitats.

Seguint amb el desafiament ambiental, els professors de la London School of Economics **Barry Buzan** i **Robert Falkner** ens recorden que aquest és un problema global, però que les solucions, en canvi, estan en mans d'un reduït grup de grans potències ambientals. Segons la seva opinió, la crisi climàtica s'haurà d'agreujar encara més perquè els estats afrontin de debò les qüestions ambientals com a reptes de la seguretat i les anteposin a les agendes domèstiques i a la rivalitat entre grans potències, amb el perill evident que, arribat el moment, hàgim traspassat certs punts de no retorn en l'equilibri ambiental. Per això, caldria una agenda

planetària, la qual cosa requeriria més lideratge del Sud Global i responsabilitat per part del Nord envers els compromisos adquirits en el passat. El tema de la fractura Nord-Sud ressona en moltes de les aportacions del capítol, com la de **Carlos Lopes** o **Chukwumerije Okereke**, que, amb èmfasi a Àfrica, tracten respectivament els reptes i les oportunitats de la transició energètica per als països de rendes mitjanes i baixes, i l'espinesca qüestió de la justícia climàtica, que contempla el fet que precisament, els països més vulnerables al canvi climàtic són els que menys hi han contribuït, i menys poden fer per revertir-lo.

Per a molts autors d'aquest capítol, la reforma de la governança global hauria de ser una prioritat per respondre de manera efectiva als reptes que afronta la comunitat internacional en el seu conjunt. Segons **Dani Rodrik**, professor de Política Econòmica Internacional de la Universitat de Harvard, el problema és de sobredimensió, ja que de vegades l'enfocament global no és el necessari ni l'òptim per gestionar els problemes dels estats i els seus ciutadans. Rodrik defineix quatre grans àmbits en els quals l'enfocament global és pertinent: la salut global, la lluita contra el canvi climàtic, els paradisos fiscals i la regulació de polítiques «d'empobriment del veí» —que són les que obtenen benefici directament del perjudici aliè—. L'autor proposa un replegament de la hiperglobalització i la cessió de l'autonomia necessària als legisladors locals perquè desenvolupin una agenda pròpia i ajustada a les seves necessitats. A un d'aquests àmbits propis de la globalització, el de la salut, dedica el seu article **Xavier Parts Monné**, exdirector general de Salut i Seguretat Alimentària de la Comissió Europea, que conclou que hem d'augmentar la cooperació, la transparència i la solidaritat globals amb vista a les properes pandèmies.

Molts dels textos de l'apartat constaten una tensió entre allò que és local i allò que és global, la qual resulta especialment important

per fer front a la crisi climàtica, que demandarà solucions globals, però que tindrà efectes locals, que minvaran radicalment la capacitat dels governs per preservar la seguretat, el benestar i els béns dels seus ciutadans. **Noah Gordon**, codirector del programa de Sostenibilitat, Clima i Geopolítica del Carnegie Endowment for Peace, aborda precisament aquesta pèrdua de legitimitat dels governs arran del canvi climàtic, a la qual se suma una pressió creixent sobre els recursos públics i la necessitat de prendre decisions polítiques impopulars. Això adoba el terreny als agents no estatals violents (criminals, insurgents, contractistes privats o paramilitars) perquè ocupin els «espais de desgovern» i intentin apropiarse d'una part del poder estatal. Segons Gordon, això succeirà amb més intensitat als països més vulnerables i a les autocràcies, on la legitimitat *de facto* del govern no deriva de les urnes, sinó del seu exercici. Servint-se de multitud d'exemples, Gordon veu elements comuns tant en els insurgents que busquen ocupar part del territori nacional com en els negacionistes que s'enfronten a les polítiques restrictives dels governs, les màfies que s'enriqueixen gràcies al tràfic irregular dels refugiats climàtics o els grups de «patrullers» que intenten aturar-los.

A l'hora d'imaginar solucions per al canvi climàtic, la tecnologia es presenta sovint com l'antídot per monitorar-ne i revertir-ne els defectes. No obstant això, com ens recorden **Ricardo Martínez** i **Marta Galcerán**, investigadors del programa de Ciutats Globals de CIDOB, hem d'incorporar també a aquest debat el «revers fosc» de la digitalització, que té a veure amb el consum d'energia i d'aigua i la petjada de carboni que suposa —més gran que la de l'aviació civil—. Parem també atenció al tema de les escasses *terres rares* gràcies a l'apunt elaborat per **David Peck**, professor associat de la Universitat Tecnològica de Delft, que assenyalava l'enorme impacte de la transició energètica sobre aquests materials estratègics, especialment per a la Unió Europea, que és molt

vulnerable a les fluctuacions de l'oferta i la demanda i que cerca guanyar autonomia estratègica i tecnològica. Amb un èmfasi particular en l'energia, **Victor Burguete**, investigador de CIDOB, i la directora del programa de Seguretat Energètica i de la Iniciativa per al Clima de la Brookings Institution, **Samantha Gross**, dialoguen sobre les implicacions geopolítiques de la guerra d'Ucraïna, que ha retallat abruptament les importacions europees d'energia russa a causa d'unes sancions, que segons Gross, donen més fruits del que s'esperava.

La democràcia en crisi i el descontentament global

El segon apartat de l'*Anuari* analitza el declivi que experimenta la democràcia al món, que, després de dècades d'expansió —en termes absoluts i relatius—, els darrers vint anys retrocedeix davant l'auge de l'autoritarisme i els règims híbrids. El president del consell rector del Center for Liberal Strategies de Sofia, **Ivan Krastev**, fa una primera aproximació a aquest fenomen i la seva relació amb la demografia i les migracions. Així, planteja dos imaginaris apocalíptics que, a parer seu, vertebraran la política europea actual: l'*ecològic* (l'extinció com a espècie a causa de la crisi ambiental) i el *demogràfic* (la dissolució d'un col·lectiu a causa de la immigració). Krastev es pregunta també pel compromís amb la democràcia i amb les seves regles de joc per part dels partits polítics —i de les comunitats majoritàries que representen— que potser més endavant podrien esdevenir una minoria electoral. I afirma que la «por d'una majoria que se sent amenaçada» és avui un dels principals motors de la política europea, en un context cada cop més obsessionat per la identitat. També apel·la a la «loteria del passaport», que defineix com un bé patrimonial —i hereditari— que reben els nacionals d'un Estat determinat, i que ambicionen, amb motiu, els que veuen l'emigració com l'única sortida possible.

Un altre dels interrogants que recorre el capítol és si encara és possible resistir, o fins i tot revertir, l'avenç de l'autoritarisme. Es constata que els règims democràtics ja no es dissolen com en el passat —de manera sobtada, arran d'un cop d'Estat—, sinó que avui dia ho fan de manera progressiva, en mans de líders amb agendes radicals i aspiracions hegemòniques, en molts casos escollits democràticament, com és el cas de Turquia, Polònia, Hongria o els EUA. La democràcia avui no mor abruptament, sinó lentament, espedaçada per milers de petits talls, com descriu gràficament la premi Nobel de la Pau **Maria Ressa** en la conversa amb **Carme Colomina**, investigadora sènior de CIDOB. Ressa subratlla el paper fonamental dels periodistes i dels mitjans de comunicació a l'hora de defensar la democràcia davant els autòcrates, cosa que coneix en primera persona a causa de l'assetjament que va patir durant la presidència de Rodrigo Duterte a les Filipines, i que la va convertir en un símbol del periodisme compromès amb la veritat. I és que sense veritat no hi ha confiança i sense totes dues la democràcia s'afebleix. Ressa també incideix en el paper de la desinformació, que alimenta la polarització política de les societats democràtiques en blocs aïllats i irreconciliables. Una mica més optimista és **Umut Özkirimli**, investigador sènior associat de CIDOB, que afirma que, si bé el liberalisme travessa un moment de crisi, continua sent per a molts ciutadans l'únic marc de referència acceptable. Tot i això, constata que ha perdut part de l'atractiu a causa de la seva doble vara de mesurar en qüestions internacionals (i les desoladores conseqüències de les seves intervencions militars a l'exterior), les diverses crisis econòmiques i la imatge convulsa que genera la polarització populista i etnonacionalista. Özkirimli ens adverteix que els àmbits polític i econòmic estan cada cop més en mans de la dreta, mentre que l'esquerra es reserva l'àmbit cultural, que minva i es limita progressivament a causa de la vigilàn-

cia del llenguatge, la protesta universitària i «l'activisme de teclat». **Victoria Brusa**, una altra guanyadora de la convocatòria de joves investigadors menors de 30 anys, dedica el seu text precisament a l'auge de la ultradreta com una alternativa política capaç de seduir els «perdedors de la globalització». Per la seva banda, **Felix Wiebrecht**, investigador del V-Dem Institute, desgrana el sorgiment de nous règims híbrids –com l'«autocràcia electoral»– que intenten mantenir la façana democràtica, però que limiten drets i eliminen restriccions al poder executiu. En els darrers anys, hem assistit a alçaments populars contra governs autoritaris fins i tot en contextos en què són durament reprimits (per exemple, les protestes per la detenció d'Aleksei Navalni a Rússia el 2021, la mort de Jina Mahsa Amini a l'Iran o els esclats contra els règims de Bielorrússia, Kazajstan i Myanmar, entre altres). L'optimisme resideix en els règims on potser s'ha iniciat l'erosió democràtica, però encara no ha arrelat l'autoritarisme, com ara Eslovènia, Polònia, Mèxic, Israel o Armènia, exemples de la importància de la mobilització sostinguda en el temps i de la coordinació de la societat civil i de l'oposició política.

Precisament, les diferents estratègies oposidores és el tema al qual dedica el seu article la professora de Ciència Política de la Universitat de Utah **Laura Gamboa**, amb vista a determinar quines són més efectives per assolir els seus objectius i resulten menys perjudicials per al sistema democràtic. Estudiant els casos de Veneçuela i Colòmbia, arriba a la conclusió que els millors resultats s'obtenen quan l'oposició opta per estratègies institucionals i objectius moderats (en contraposició a estratègies extrainstitucionals i objectius radicals), ja que així es minimitzen els incentius i augmenta el cost de la repressió per als governs; així mateix, es preserva l'entramat democràtic i la legitimitat per emprendre accions futures en cas que l'acció no reïxi. El malestar social i les protestes ciutadanes a l'Amèrica Llatina són el

fil conductor de l'article d'**Anna Ayuso**, investigadora sènior de CIDOB, que assenyala que les protestes són intrínseques als règims democràtics, motiu pel qual no les hauríem de veure com una anomalia. És la resposta que es dona a aquestes protestes el que aporta un indicador de la salut democràtica. En vam tenir bona mostra durant la denominada «primavera àrab» de 2011, que analitza amb la distància que dona el pas del temps **Moussa Bourekba**, també investigador de CIDOB, qui constata la decepció que ha suposat el Govern de Kais Saïed a Tunísia, i que és un bon exemple de les moltes dificultats que troben en el seu camí els moviments de revolució popular. Precisament, la manca de perspectives de futur és una de les principals causes de la migració, fenomen que **Blanca Garcés**, investigadora sènior de CIDOB, analitza sota el prisma del debat identitari i el seu impacte en la democràcia. Garcés posa de manifest que, si bé els drets civils i socials es concedeixen als emigrants amb relativa rapidesa, no passa el mateix amb els drets polítics.

D'altra banda, la polarització global i l'auge dels autoritarismes i de la ultradreta representen un desafiament per a la democràcia. **Xavier Romero**, investigador de la Universitat de Cambridge, dedica el seu estudi a l'opinió pública sobre les potències internacionals, avui molt polaritzada per la guerra a Ucraïna en blocs cada vegada més homogenis, cosa que, segons la seva opinió, és un obstacle per a la resolució pacífica de conflictes. Per la seva banda, **David Ownby**, de la Universitat de Montreal, analitza el paper dels intel·lectuals xinesos en un context en què hi ha molts temes sensibles i un control ferri dels mitjans i les xarxes de comunicació per part del Govern. Allunyats de la dissidència frontal, aquests pensadors busquen influir a l'hora de forjar el discurs oficial i, més enllà de les aparences, són el reflex d'un debat viu i plural entre acadèmics i intel·lectuals, si bé han de calibrar-ne amb precisió el missatge.

Finalment, el capítol planteja com les noves tecnologies –principalment l'automatització i la Intel·ligència Artificial (IA)– poden amenaçar la democràcia. **Jones Löbbing** (Munich University) aborda l'impacte de l'automatització sobre l'ocupació i, en paral·lel, sobre la democràcia, perquè provoca una polarització de la renda que deriva de la destrucció de les rendes mitjanes –els nivells salarials mitjans–, que són els que justifiquen la substitució d'un treballador per una màquina. Per la seva banda, **Javier Marichal** (California Lutheran University) se centra en l'impacte de la Intel·ligència Artificial sobre la democràcia a través de la generació d'imatges i notícies falses, que crebanten la veritat i la confiança, les quals són imprescindibles per a la supervivència del sistema democràtic.

Imaginar el futur: un imperatiu del present

Aquesta edició de l'*Anuari* es tanca amb un tercer capítol dedicat a «imaginar el futur», des de prismes i disciplines diferents, i amb la voluntat de generar relats alternatius i que aportin un horitzó a l'acció política. Avui dia, això és més necessari que mai, perquè les societats humanes es transformen amb una velocitat i una complexitat sense precedents. La innovació i la creativitat són els motors d'aquest canvi, que requereix imaginació per concebre com vivim, com ens relacionem i cap a on projectem les nostres estructures socials, polítiques i econòmiques. **Duncan Bell**, professor de pensament polític de Cambridge, ens introdueix en el tema repassant les arrels modernes del pensament sobre el futur, que situa en el món victorià i que entronca amb el debat sobre la tecnologia i el progrés. Ens preguntem també pel futur de la globalització, que ha estat el principal motor econòmic i de coneixement del nostre temps i que avui sembla estar en suspens. **Anthea Roberts**, catedràtica a l'Escola de Regulació

i Governança Global de l'Australian National University, i **Nicolas Lamp**, professor de la Queen's University, reivindiquen una visió oberta i inclusiva de la globalització, que integri els valors diferents que coexisteixen en una societat internacional plural. Des d'una perspectiva menys acadèmica i més de consultoria de participació política, **Judith Ferrando**, **Yves Mathieu** i **Antoine Vergne**, de Missions Publiques, ofereixen un seguit de propostes per revaloritzar la governança del futur, partint d'un element clau: la participació ciutadana. En això coincideix amb un altre dels joves investigadors menors de 30 anys seleccionats enguany, **Mikel Gaztañaga**, que reivindica les pràctiques col·laboratives per afrontar els reptes d'un món plural i cada cop més complex. Ens preguntem també sobre el paper futur del que ha estat l'actor principal de la política internacional dels darrers 400 anys: l'Estat-nació. I en aquest punt **Omar Dajani**, codirector del Global Center for Business & Development (University of the Pacific) i **Asli Ü. Bâli**, de la Yale Law School, ens conviden a una atrevida redefinició del concepte d'Estat-nació, menys fonamentada en el territori, per aconseguir solucions integradores a les fractures socials, com ara les desigualtats i la pobresa. Sobre aquestes fractures incideix també **Luis F. López-Calva**, director global de Pràctica Global de Pobresa i Equitat del Banc Mundial, que afirma que mai no alliberarem el potencial de les nostres economies si no abordem també la desigualtat d'accés a les oportunitats productives.

En reflexionar sobre el futur, hem de parar atenció en la demografia, que és el tema d'anàlisi d'**Andreu Domingo**, sotsdirector del Centre d'Estudis Demogràfics de la UAB, que dibuixa un futur en què la població haurà assolit el seu zenit abans que acabi el proper segle, en arribar a 10.000 milions d'habitants, i començarà a decreixer, encara que de manera desigual, cada

cop amb més naixements concentrats a l'Àfrica. De nou, la demografia és un factor clau per imaginar el futur de l'Estat del benestar, sobre el qual reflexiona **Anu Toots**, de l'Escola de Governança, Dret i Societat (Tallin University), que ofereix algunes receptes per poder-lo salvaguardar.

Imaginar el futur no consisteix a fer pronòstics, sinó a proposar un horitzó possible cap al qual dirigir-nos i que ens permeti desplegar els mitjans necessaris per assolir-lo o, quan aquest futur és indesitjable, poder evitar-lo. **Peter J. Scoblic**, investigador sènior del programa de Seguretat Internacional de New America, exposa la seva llarga experiència com a assessor de prospectiva estratègica per a l'Administració estatunidenca. En el seu text, exposa la proliferació d'unitats de prospectiva cada cop més a prop dels centres de poder, tant dels governs com de les organitzacions internacionals i les grans corporacions, que poden beneficiar-se del pensament estratègic orientat a l'acció i estar més preparats per a possibles escenaris futurs, més o menys possibles, però plausibles. Tot i que de vegades el futur és un interrogant, això no vol dir que sigui fruit de l'atzar; al contrari, de vegades afrontem situacions que obeeixen al disseny de les tecnologies que les han propiciat, com passa per exemple amb les xarxes socials o la robotització. **Alice Rawsthorn**, crítica de disseny i cofundadora del projecte *Design Emergency*, incideix precisament en la importància del disseny com a element per projectar una idea, sigui quina sigui la dimensió i conversió a la realitat. Rawsthorn reivindica «una nova tipologia de dissenyadors activistes que treballen pel bé de totes les comunitats, de totes les geografies i de totes les espècies i que fan que les nostres vides siguin més justes, segures i sanes i més agradables, productives i inclusives». Aquesta aplicació pràctica del disseny s'ha de traslladar al disseny de les grans metròpolis,

per convertir la ciutat en un espai verd, saludable, segur, intel·ligent i sostenible. Així ho afirma **Agustí Fernández de Losada**, director del programa Ciutats Globals de CIDOB, que pensa en les ciutats com a espais que assegurin la igualtat i la dignitat de totes les persones. La seva anàlisi es completa amb la de **Clelia Colombo**, responsable del Servei de Prospectiva i Estratègia de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), que emfasitza la importància de la innovació local per assolir els objectius globals de desenvolupament sostenible. En un context marcat massa sovint pel pessimisme, cal cultivar l'esperança. **Pol Bargaqués**, investigador sènior de CIDOB, convida a reflexionar sobre una esperança radical, «que ens apropi a un món en transició, de canvis i de crisis sistèmiques». Perquè és aquesta esperança la que ens donarà l'impuls necessari per buscar i aplicar solucions per a les crisis que ens aguiten, que no seran fàcils i que requeriran molta energia.

En la 33a edició, i en el marc del 50è aniversari del CIDOB, l'*Anuari CIDOB* es tanca amb una entrevista a **Hillary Rodham Clinton**, exsecretària d'Estat dels EUA, que conversa amb **Pol Morillas**, director del CIDOB. En aquesta xerrada, Clinton reflexiona sobre la transformació de la societat internacional al llarg de les darreres cinc dècades, i destaca que el canvi més rellevant s'ha produït al nostre enteniment, gràcies al progrés tecnològic que ens ha empoderat de manera molt positiva, però també ha comportat reptes difícils de superar per a la societat i la governança global. En arribar als 50 anys d'existència, CIDOB mira enrere, cap a la llarga trajectòria d'anàlisi de les relacions internacionals, de creació d'una comunitat d'internacionalistes i de servei a la ciutadania. Però, alhora, tanquem aquesta edició de l'*Anuari* mirant cap al futur, amb el compromís de continuar reflexionant sobre un món en constant transformació.

